

A Study and Examination of the Legal Responsibility of Lawyers Towards Clients and the Observance of Professional Ethics

Maryam Ahmadi *

Assistant Professor of Private Law, Religious
Legal Advisor at the Center for Lawyers, Official
Experts, and Family Consultants of the Judiciary;
Notary Public Trainee, Alborz, Iran.

Abstract

Today, ethics and related issues hold great significance in the legal community. Undoubtedly, ethics in lawyering serve as a safeguard against any misconduct, ensuring that unethical means are never employed to achieve goals. In this article, the author seeks to define ethical principles and, based on them, explain professional ethics in legal practice. The aim of this study is to familiarize readers with civil liabilities and the key factors influencing professional ethics, encouraging them to rely on up-to-date and highly knowledgeable specialists who prioritize ethical conduct. Therefore, this paper endeavors to examine and analyze the legal responsibility of lawyers towards their clients and their professional ethics.

Keywords: ethics, professional ethics, lawyering

Received: 21/December/2024

Accepted: 18/February/2025

eISSN: 2783-4204

ISSN: 2783-3631

مطالعه و بررسی مسئولیت حقوقی وکیل در قبال موکلان و رعایت اخلاق حرفه‌ای

استادیار گروه حقوق خصوصی، مشاور حقوقی مذهبی مرکز وکلا، کارشناسان
رسمی و مشاوران خانواده قوه قضاییه؛ کارآموز سردفتری اسناد رسمی، البرز،
ایران.

مریم احمدی *

چکیده

امروزه، اخلاق و مسائل مربوط به آن در جامعه حقوقی بسیار بااهمیت است. بدون شک، اخلاق در وکالت، زمینه‌ای می‌شود جهت مضمحل شدن هر خطا، تا هرگز از راه‌های غیراخلاقی برای دستیابی به اهداف خود استفاده نکنند. نویسنده در مقاله پیش رو می‌کوشد موازین اخلاق را مشخص و طبق آن به تبیین اخلاق حرفه‌ای در وکالت بپردازد. هدف نوشتار حاضر این است که خوانندگان با مسئولیت‌های مدنی و عوامل مؤثر بر اخلاق حرفه‌ای آشنا شده و از متخصصینی استفاده کنند که به‌روز و دارای سطح علمی بالایی هستند و اخلاق را سرلوحه خود قرار می‌دهند. فلذا، بر آنیم که به بررسی و مطالعه مسئولیت حقوقی وکیل در قبال موکلان و اخلاق حرفه‌ای آن‌ها پرداخته شود.

کلیدواژه‌ها: اخلاق، اخلاق حرفه‌ای، وکالت

مقدمه

وکیل دادگستری، مطابق قانون مدنی، امین محسوب می‌شود و تنها زمانی از لحاظ مدنی مسئول بوده که تقصیر وکیل اثبات شود. هرچند در وادی امر به نظر می‌رسد وکیل و موکل با توجه به حکومت اصل «نسبی بودن قراردادهای»، صرفاً در مقابل یکدیگر مسئولیت دارند؛ اما نقض قرارداد توسط وکیل در مقابل موکل مانند خروج از اذن موکل یا ورود ضرر به ثالث از طریق نقض قوانین و کالتی، جهت نائل آمدن به خواسته موکل یا فریب دادن طرف مقابل و غیره، وکیل را در برابر طرف ثالث مسئول قلمداد می‌نماید. این مورد از نوع مسئولیت قهری و خارج از قرارداد است. البته، وظیفه شخص ثالث زیان‌دیده است که در مقام مطالبه خسارت، ثابت نماید که فعل یا ترک فعل وکیل یا موکل یا هر دو باعث ورود زیان شده‌اند؛ زبانی که فاقد توجیه قانونی است. بدین ترتیب، نقض قرارداد وکیل یا موکل، حسب ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی، «هر شخصی بدون مجوز قانونی، عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجاری یا به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده، لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است». به تعبیری، نقض قانون یا رفتار متعارف حرفه‌ای موجب ضمان برای وکیل خواهد بود. البته، این مسئولیت در صورتی است که رابطه سببیت مستنبط از ماده ۶۶۶ قانون مدنی و دیگر شرایط، مطالبه خسارت وجود داشته باشد. هرگاه از تقصیر وکیل، خسارتی به موکل متوجه شود که عرفاً وکیل مسبب آن محسوب می‌گردد، مسئول خواهد بود. تعیین سبب عرفی با نظر مرجع صالح، حسب مورد دادگاه انتظامی کانون وکلای دادگستری یا مرکز امور مشاوران، وکلا و کارشناسان قوه قضاییه مشخص شده و خسارت از طریق دادگاه قابل وصول خواهد بود. در تسبیب برخلاف رفتار مباشر، خسارت وارده با واسطه صورت می‌گیرد. مطابق ماده ۶۶۶ قانون مدنی، قبل از مراجعه به وکیل یا مشاور باید اسناد عادی یا رسمی، تاریخ‌ها، نام‌ها و اعداد را به همراه داشته باشید. در رابطه وکیل و موکل ممکن است مشکلاتی ایجاد شود، مثل اینکه بسیاری از افراد در مواجهه با وکیل معتقدند که وکیل آن‌ها کارها را به خوبی پیگیری نمی‌کند یا جدیت کافی را در رسیدگی به پرونده ندارد.

۱- معنا و مفهوم مسئولیت

مسئولیت در لغت، به معنای متعهد و موظف بودن در برابر کسی یا چیزی آمده است (دهخدا، ۱۳۸۴/۱۲). در اصطلاح حقوقی، تعهد قهری یا اختیاری شخص در مقابل دیگری است (خواه مالی باشد، خواه غیرمالی) (فرهنگ‌نامه حقوقی). همچنین، مفهوم مسئولیت در هر موردی است که شخص ناگزیر از جبران خسارت دیگری باشد (انصاری، ۱۳۸۴، ص ۱۷۷۱).

۱-۱- انواع تعاریف مفهوم مسئولیت

مسئولیت انواعی دارد که یک نوع آن، مسئولیت حقوقی است. مسئولیت حقوقی نیز خود بر سه قسم کیفری، اداری و مدنی است. گاه افراد زیادی در اجرای تعهدات قراردادی دخالت دارند که در مواردی عدم اجرای تعهد توسط آن‌ها سبب ورود خسارت به متعهدله می‌شود. به رغم اصل شخصی بودن مسئولیت (حلی، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۴۰۷)، حمایت از زیان‌دیده اقتضا دارد بتوان مسئولیت ناشی از عمل یک شخص را در مواردی بر ذمه دیگری نهاد (باوینی، ۱۳۸۴، ص ۳۲۷). مسئولیت در لفظ حقوق به تعهدی قانونی گفته می‌شود که شخص به دلیل ضرری که به دیگری وارد نموده است، باید جبران نماید؛ خواه این اضرار ناشی از تقصیر و کوتاهی فعل یا ترک فعلی باشد و خود مستقیماً در اضرار نقش داشته باشد (مباشر) یا امر ضرر به غیر، ناشی از فعالیت وی باشد که رفتار اخیر در فقه به معنای ضمان به کار رفته

است که آن، اعم از هر نوع مسئولیت مدنی یا کیفری است (جعفری لنگرودی، ج ۵، ص ۶۴۲). به علاوه، در زمینه تعریف و توضیح مسئولیت در ماده ۳۲۸ قانون مدنی، این موضوع به صراحت بیان شده است. از دیدگاه حقوقدانان و دکترین حقوق، مسئولیت به معنای تعهد و وظیفه‌ای است که فرد یا نهاد در قبال یک عمل یا واکنش خود بر عهده دارد. این تعهد یا وظیفه ممکن است از طریق قوانین و مقررات حقوقی، توافقات قراردادی یا حتی نهادهای اجتماعی بر پایه اخلاق و انتظارات عمومی مشخص شده باشد. به عبارت دیگر، هر فرد باید پاسخگوی اعمال و رفتارهای خود باشد و در صورت نقض قوانین و مقررات، مسئولیت متناسب با این نقض را بپذیرد. در حقوق از واژه مسئولیت تحت عنوان تعهدات، سخن به میان آمده است. تعهدات در حقوق به قراردادی و خارج از قرارداد تقسیم‌بندی می‌شود. بر همین اساس، مسئولیت مدنی یا تعهدات خارج از قرارداد، یکی از مهم‌ترین مباحث حقوق را تشکیل می‌دهد که از لحاظ عملی نیز محاکم، هم‌روزه با دعاوی گوناگون روبه‌رو هستند و برای رسیدگی به آن‌ها بایستی از قواعد و قوانین مرتبط با بحث مسئولیت مدنی استفاده کنند (ژوردن، ص ۲۹ و ۳۰).

۱-۲- مسئولیت مدنی و احکام مرتبط با آن

مسئولیت مدنی، بخشی از حقوق مدنی است که در آن به بیان احکام تکلیف به جبران و تدارک خسارت وارده به دیگری پرداخته می‌شود. این اصطلاح با تصویب قانون ۱۳۳۹ به ادبیات قانون‌گذاری ایران وارد شده و در دکترین حقوقی توسعه بسیار یافته و ادبیات وسیعی را به خود اختصاص داده است (بابایی، ۱۳۹۷). مسئولیت مدنی به معنای خاص، درواقع همان اتلاف بالمباشره و بالتسبیب است. قانون مدنی، احکام این قاعده را بر اساس قول مشهور فقها اقتباس نموده است (محقق داماد، ۱۳۸۰، ص ۱۱۵)؛ به این صورت که در مسئولیت مدنی به محض اتلاف و ضرر توسط زیان‌زننده، مسئولیت محقق خواهد شد. پس می‌توان گفت، گاهی ممکن است در مسئولیت مدنی پیش بیاید و تصور شود که کسی که به عنوان تقصیرکار و مسئول جبران خسارات وارده است، تقصیری از او سر نزده باشد؛ ولی بر اساس مناسبات خصوصی، افراد آن شخص را به عنوان زیان‌زننده قلمداد کنند که در این صورت علی‌القاعده باید جبران خسارت وارده را بنماید.

به جز تعاریف قانونی، حقوقدانان نیز تعاریفی از مسئولیت مدنی ارائه کرده‌اند: مسئولیت (مدنی) Resposabilit تعهد قانونی شخص بر رفع ضرری که بر دیگری وارد کرده است؛ خواه این ضرر ناشی از تقصیر خود وی باشد یا ناشی از فعالیت او شده باشد (فقه). در همین معنا لفظ ضمان را به کار برده‌اند و معنی آن، هر نوع مسئولیت اعم از مسئولیت مالی و مسئولیت کیفری است (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۴، ص ۶۴۲). در هر مورد که شخص ناگزیر از جبران خسارت دیگری باشد، می‌گویند در برابر او «مسئولیت مدنی» دارد. بر مبنای این مسئولیت، رابطه دینی ویژه‌ای بین زیان‌دیده و مسئول به وجود می‌آید: زیان‌دیده، طلبکار و مسئول، بدهکار می‌شود و موضوع بدهی جبران خسارت است که به طور معمول با دادن پول انجام می‌پذیرد (کاتوزیان، ۱۳۷۴، ص ۶). مسئولیت مدنی عبارت است از تکلیف شخص به جبران زانی که بر اثر عمل نامشروع (به جز غصب) به دیگری وارد شده است (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۲، ص ۶۱؛ صفایی و رحیمی، ۱۳۹۷، ص ۱۹).

در مسئولیت مدنی و قراردادی ممکن است عوامل بسیار متعددی اعم از مباشر و مسبب عامل اصلی زیان وارد شده باشند که هر کدام به نسبت خطایی که مرتکب شدند و میزان ضرر، مجازات می‌شوند. برخی حقوقدانان هم با توجه به دیدگاه‌های جدید در مسئولیت مدنی، تعریف‌های پیشین را ناکارآمد می‌دانند و تعریف جدیدی از مسئولیت مدنی

۱. ماده ۳۲۸ ق.م: هر کس مال غیر را تلف کند، ضامن آن است و باید مثل یا قیمت آن را بدهد؛ اعم از اینکه از روی عمد تلف کرده باشد یا بدون عمد و اعم از اینکه عین باشد یا منفعت و اگر آن را ناقص یا معیوب کند، ضامن نقض قیمت آن مال است.

ارائه می‌دهند و معتقدند: «مسئولیت مدنی عبارت است از تخصیص مسئولیت به زیان‌دیده یا واردکننده زیان توسط قانون و اعلام آن توسط دادگاه در رابطه زیان‌بار غیر قراردادی بین طرفین با هدف برقراری مجدد عدالت بین آنان و یا رسیدن به کارایی اقتصادی و یا تحقق عدالت توزیعی» (بادینی، فلسفه مسئولیت مدنی، ص ۵۲). به‌طور کلی، مسئولیت و تعهد به داشتن مسئولیت در قبال کاری یا تعهدی، داشتن اختیار و آزادی است؛ زیرا انسان آزاد و دارای قوه عقل و اختیار، همواره از پیامد عمل و کاری که انجام می‌دهد، آگاه است و می‌داند پیامد آن، مسئول بودن و تعهد به جبران خسارت است. به همین دلیل، نیچه، حکیم آلمانی از مسئولیت و تعهد به عنوان یک امتیاز خبر داده و همچنین، عده‌ای از نویسندگان فرانسوی، انسان بی‌مسئولیت و بی‌نظم را نتیجه آشفتگی دانسته‌اند (مالوری و انس، تعهدات، ۲۲ ش).

۳-۱- مفهوم اخلاق

کلمه «اخلاق»، جمع خُلق و در لغت به معنای نیرو و سرنوشت باطنی انسان است که تنها با دیده بصیرت و غیر ظاهر قابل درک است (راغب اصفهانی، ص ۱۵۹). رایج‌ترین و شایع‌ترین معنای اصطلاحی اخلاق در بین اندیشمندان و فیلسوفان اسلامی، عبارت است از صفات و هیئت‌های پایدار در نفس که موجب صدور افعالی متناسب با آن‌ها به‌طور خودجوش و بدون نیاز به تفکر و تأمل از انسان می‌شوند (ر.ک: ابوعلی مسکویه، کیمیای سعادت (ترجمه طهارة الاعراق، ص ۵۷-۵۸). همچنین، اخلاق شامل سلسله قواعدی است که در طول ادوار زندگی یک جامعه، بر حسب فطرت انسانی در اندیشه‌ها به وجود آمده و رعایت صور حسنه آن، علاوه بر قابل احترام بودن، در نزد اکثریت افراد اجتماع لازم شمرده می‌شود؛ هرچند در عمل، فاقد ضمانت اجرایی است. اساساً حرفه و کالت نیز به دلیل داشتن ارتباط تنگاتنگ با کنش‌ها و معضلات مختلف حقوقی و اجتماعی، نه تنها از امر اخلاق به دور نبوده بلکه شئون مختلف حرفه‌ای آن با این مقوله عجین است (غضنفری، ۱۳۹۰، ص ۵۲). با توجه به مفهوم اخلاق، تعریف، نقش و اهمیت آن، توضیح و تبیین حرفه ضروری به نظر می‌رسد.

۴-۱- مفهوم حرفه

حرفه در لغت به معنای شغل، پیشه، صنعت و کسب و کار است (فرامرزق‌راملکی، ۱۳۸۶). در اصطلاح، «حرفه» شغلی است استوار بر دانش تخصصی، تجربه تحلیل‌شده نظام سودمند، مهارت و توانایی، نگرش متمایز، آداب و مرام حرفه‌ای که تبیین آن و شمولش بر منصب، ذیلاً ارائه می‌شود (فرامرزق‌راملکی و دیگران، ۱۳۹۰، صص ۷۲، ۷۴، ۷۵). کلمه «حرفه» از لحاظ فنی، سازمانی و روان‌شناختی در اواخر قرون وسطا شکل گرفت؛ اگرچه ریشه‌های آن به روزگار باستان برمی‌گردد. در طول آن زمان در اروپا، با رشد تقسیمات اجتماعی کار، زندگی خصوصی از زندگی عمومی جدا شد و انواع متفاوت حرفه‌گرایی شکل گرفت (انجمن کتابداران قم، ۱۳۸۶، ص ۲۳). حال با توجه به توضیح و تفسیر اخلاق و حرفه، به مفهوم اخلاق حرفه‌ای می‌پردازیم.

۴-۱-۱- معنا و مفهوم اخلاق حرفه‌ای

اخلاق حرفه‌ای، بخشی از اخلاق است؛ زیرا تعهدات حرفه‌ای در نهایت تعهداتی اخلاقی هستند؛ اما جدا از اخلاق، به‌صورت متداول، تعهدات حرفه‌ای، پیش‌فرض‌های خاص مربوط به عمل است (دیویس، ۱۹۹۹، ص ۲۶). اخلاق را می‌توان جزء مهم‌ترین مسائل در تمام جوامع بشری دانست. اخلاق حرفه‌ای و رعایت آن مربوط به یک کشور، یک قاره یا یک حرفه نیست. اصول حرفه‌ای در هر کجای دنیا و در هر شغلی باید رعایت شود. اخلاق حرفه‌ای، شاخه‌ای از اخلاق کاربردی است که موضوع آن، مسائل و ملاحظات اخلاقی در فعالیت حرفه‌ها و اهل حرفه است. این رشته

در وجه هنجاری‌اش مقرر می‌دارد که چه ارزش‌هایی باید بر کار اهل حرفه حاکم باشد و آنجا که جای تعارض منافع پیش می‌آید، اخلاقاً چه باید کرد (علیا، ۱۳۹۱، ص ۹۵)؟

اخلاق حرفه‌ای، یک فرایند تفکر عقلانی است که مجموعه‌ای از کنش‌ها و واکنش‌های اخلاقی پذیرفته شده است که از سوی سازمان‌ها و مجامع حرفه‌ای مقرر می‌شود تا مطلوب‌ترین روابط اجتماعی ممکن را برای اعضا خود در اجرای وظایف حرفه‌ای فراهم آورد. اخلاق حرفه‌ای، یک سری ویژگی‌هایی در فرد تداعی می‌کند. این ویژگی‌ها شامل مسئولیت‌پذیری، صداقت، احترام به دیگران، عدالت و انصاف، وفاداری، عزت نفس، صبر و شکیبایی، احترام به هنجارها و ارزش‌های اجتماعی و همدردی و دلسوزی برای دیگران است (فرامرز قراملکی، ۱۳۸۳، ص ۱۳۷). با توجه به تعاریف گفته شده، اخلاق حرفه‌ای، حوزه‌ای تخصصی در دانش اخلاق است که مسئولیت‌های اخلاقی بنگاه‌ها و مشاغل و نیز تحلیل مسائل اخلاقی در کسب و کار را بیان می‌کند و در حل معضلات اخلاقی در کسب و کار، نقش عملیاتی دارد. پس فردی دارای اخلاق حرفه‌ای است که به توانمندی خود در پایبندی به قانون و نظام‌مندی حرفه و کسب آگاه است، آن را تقویت و حفظ می‌کند و خودشناسی و خودسازی را لازمه حرفه‌ای شدن و حرفه‌ای ماندن می‌داند و داوطلبانه با توجه به ندای وجدان و فطرت خود در انجام کار، حرفه‌ای رفتار می‌کند؛ بدون آنکه الزامی از خارج وجود داشته باشد یا در صورت تخلف به مجازات قانونی دچار شود.

حال باید دید اخلاق حرفه‌ای در محیط اجتماعی به چه صورت وجود دارد و نظر افراد درباره آن چیست و آیا در اجتماع کنونی رعایت می‌شود یا خیر؟ در چند دهه اخیر در ایران، مباحثی درباره کم‌رنگ شدن اخلاق و ویژگی‌های اخلاقی در کشور به وجود آمده است و برخی از محققین و اندیشمندان بر این باورند که جامعه در مسیر زوال اخلاقی قرار گرفته است؛ گرچه برخی دیگر معتقدند روند کلی زندگی مدرن در تمام جوامع به این سمت رفته است و مشکلات اخلاقی را ناشی از سازمان و ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه قلمداد می‌کنند. اصول و ارزش‌های اخلاقی، از ملزومات و ضرورت‌های زیستن در جامعه بشری است. درواقع، اخلاق، مسئله پیش‌پاافتاده‌ای نیست که فردی تمایل به رعایت آن داشته باشد و فردی دیگر نه. تمام رفتارهای آدمی در گیر مسائل اخلاقی بوده و به همین دلیل، رفتارهای ناهنجار اجتماعی، آثار سوء به همراه دارد و باعث می‌شود گاه‌گاه خسارت‌های جبران‌ناپذیری به جامعه وارد نماید. شاید مرزهای اخلاقی در فرهنگ‌های مختلف گاهی تفاوت‌هایی داشته باشد؛ اما با این حساب، اکثر موارد اخلاقی و پایه و اساس ارزش‌های اخلاقی در تمام دنیا یکی است. بحث اخلاق در جامعه ایرانی، بیشتر جنبه فردگرایانه دارد؛ یعنی زمانی که با افراد جامعه در رابطه با اخلاق صحبت می‌شود، اکثراً بر این موضوع تأکید دارند که اخلاق در جامعه کم‌رنگ شده و هنجارها نادیده گرفته می‌شوند؛ اما زمانی که از خود پاسخگویان پرسیده می‌شود که تا چه اندازه به اخلاق پایبند هستند، میزان آن را زیاد ارزیابی می‌کنند. روند وضعیت اخلاقی و اخلاق حرفه‌ای به این صورت است که شاید در سال‌های بسیار گذشته، به‌سوی جلو حرکت می‌کند؛ ولی بهتر نشده بلکه یا در درصدهای متوسط مانده یا از آنچه بوده، بدتر شده است. وقتی از مردم سؤال می‌شود که وضعیت اخلاقی جامعه و سازمان‌ها را چگونه ارزیابی می‌کنید یا در آینده وضعیت اخلاقی بهتر می‌شود یا بدتر، پاسخ می‌دهند شرایط خوب نیست و در آینده بدتر هم می‌شود. با آنکه متن جامعه ایران با مباحث اسلامی آمیخته است و آموزه‌های بسیاری برای رعایت اخلاق وجود دارد؛ ولی روزه‌روز اخلاق در حال کم‌رنگ‌تر شدن است. شاید بتوان گفت، جامعه در حال گذر از یک افول اخلاقی است. اخلاق اجتماعی یا آداب اجتماعی، دستورها و روش‌هایی است که فرد در قبال جامعه، خود را ملزم به پیروی از آنها می‌داند و شاید مهم‌ترین و بیشترین تأکید جامعه بر رعایت این آداب است. بیشترین تأکید که برای رعایت و عمل به آن احکام وجود دارد، به دلیل آن است که اسباب اختلال و فساد در جامعه ترویج نشود و مبانی وجود دارد که همواره از سوی اجتماع برای این افراد مورد انتظار است. در جامعه امروزی، داشتن اخلاق حرفه‌ای در هر محیط

اجتماعی که وجود آن سبب یکپارچگی بین آن سازمان یا حرفه با ارباب‌رجوع می‌شود، همواره حس می‌شود. افراد باید همواره کار خود را با مسئولیت‌پذیری، مراقبت حرفه‌ای، شایستگی و پشتکار انجام بدهند و در چهارچوب وظایف و اختیارات خود طبق استانداردهای تدوین‌شده برای آن حرفه عمل کنند. متأسفانه هنوز به اخلاق حرفه‌ای توجهی نشده و آموزش‌های مدرنی هم‌سو با آن برای مدیران ارائه نشده است. در جامعه ما نیاز است خصوصیات اخلاقی مانند دل‌بستگی به کار، مشارکت و اعتماد، ایجاد همکاری و ارتباط با یکدیگر و غیره تعریف شود و برای رسیدن به آن فرهنگ‌سازی کنند. افراد می‌توانند با انجام دقیق و با تمرکز بر وظایف خود در زمان کار، مهارت‌های اخلاقی کاری قابل توجهی را از خود نشان دهند.

حرفه‌های مختلف بر حسب وظیفه‌ای که در خدمت به جامعه دارند، دارای معیارهای اخلاقی متفاوتی هستند. معیارهای اخلاقی به اعضا یک سازمان یا یک حرفه کمک می‌کند که نقش‌های خود را به‌درستی انجام دهند. همچنین، اخلاق حرفه‌ای از طریق سالم‌سازی و بهینه کردن عملکرد امروز و فردای سازمان و حرفه‌های مختلف در جامعه، بازار فردای آن را تضمین می‌نماید. درواقع، رسالت اخلاق حرفه‌ای در جامعه و برای مشاغل مختلف، به‌منزله دانش حل مسائل اخلاقی سازمان و تبیین تعهدات و مسئولیت‌های اخلاقی آن‌ها است (Airaksinen, 2003, p. 76)؛ بنابراین، امروزه داشتن اخلاق حرفه‌ای به‌عنوان یک مزیت رقابتی در هر حرفه و سازمان مطرح می‌شود که منجر به تدوین منشور و آیین‌نامه‌ای می‌شود. این منشور سبب می‌شود علاوه بر مشاغل، افراد جامعه نیز به آن توجه کنند و رفتار خود را نسبت به آن بسنجند.

۱-۴-۲- عوامل تأثیرگذار بر اخلاق حرفه‌ای

در اینجا به این مسئله می‌پردازیم که چه عواملی موجب شکل‌گیری اخلاق حرفه‌ای می‌شود.

۱-۴-۲-۱- عوامل فردی مؤثر در اخلاق حرفه‌ای

اولین رکن، جنبه فردی شخص است. ویژگی‌ها و خصوصیات فردی، ارزش‌های مذهبی، ملاک‌های شخصی، عوامل خانوادگی، باورها و اعتقادات، شخصیت، سن و سابقه، ازجمله عوامل تأثیرگذار بر اخلاق حرفه‌ای از جنبه فردی هستند.

۱-۴-۲-۲- عوامل اجتماعی مؤثر در اخلاق حرفه‌ای

عوامل اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و همچنین، دیگر سازمان‌ها و عوامل رقابتی بین آن‌ها، ازجمله عوامل تأثیرگذار بر اخلاق حرفه‌ای است. ازخودییگانگی افراد می‌تواند تأثیر مستقیمی بر میزان علاقه، دقت، مسئولیت، ابتکار و مولد بودن داشته باشد. مسلم است که یک ذهن ازخودییگانه نمی‌تواند زمینه‌ای مناسب برای انگیزه و تعهدات اخلاقی و فیزیکی از خود بروز دهد.

۱-۴-۲-۳- عوامل اقتصادی مؤثر در اخلاق حرفه‌ای

یکی از عوامل اقتصادی مهم، صنعتی شدن جوامع است. صنعتی شدن، تغییراتی بنیادی در ساختار جامعه پدید می‌آورد. شرایط اقتصادی سازمان (مثل مسائل مالی) موجب رفتار غیراخلاقی در سازمان می‌شود و معیارهای اقتصادی بلندمدت با تصمیمات اخلاقی همبستگی بیشتری دارند. شرایط اقتصادی بی‌ثبات و فشارهای رقابتی می‌تواند به رفتار غیراخلاقی در سازمان دامن بزند و عامل تهدیدکننده اخلاق حرفه‌ای خواهد بود.

۱-۴-۲-۴- عوامل روانشناسی مؤثر در اخلاق حرفه‌ای

یکی از ابعاد بسیار مهم اخلاق کار، بعد روان‌شناختی آن است؛ چراکه اخلاق، متغیری است که آگاهی و اراده فردی، نقش محوری در آن ایفا می‌کند. بسیاری از اندیشمندان برای بهبود اخلاق کار و حرفه‌ای شدن، بر نظریات رفتاری تأکید داشته‌اند. هرگاه فردی کار اخلاقی انجام دهد و از سوی جامعه مورد تشویق قرار گیرد، احتمال انجام کارهای اخلاقی دیگر در وی تقویت می‌شود؛ تا جایی که کار اخلاقی به صورت ارزش‌های درونی درمی‌آید. به این ترتیب، برنامه‌ریزان کلان کشوری قادر خواهند بود اخلاق کار را در افراد جامعه درونی کنند (عباسی، ۱۳۹۷).

پس می‌توان نتیجه گرفت اگر کارمندان در محل کار خود اخلاقی رفتار کنند و از سوی مدیران تشویق شوند، احتمال تکرار عمل اخلاقی بیشتر شده و در نهایت، اصول اخلاقی در آن‌ها درونی و نهادینه خواهد شد و سبب اثربخشی بیشتر سازمان، رسیدن به اهداف سازمان، استفاده از حداکثر منابع و بهترین وجه ممکن می‌شود. اخلاق حرفه‌ای ما نسبت به دیگران، ما را قادر می‌سازد روابطمان را با احترام، صداقت و اعتمادسازی تقویت کنیم و با انجام صحیح وظایف و عمل به تعهداتمان در مواردی که آن‌ها را پذیرفته‌ایم، علاوه بر اینکه اعتمادسازی قوی ایجاد می‌شود، روابط ما با افراد دیگر جامعه نیز تقویت گردد. همچنین به ما کمک می‌کند در زمینه‌های مختلف زندگی به رشد و توسعه خود پردازیم. با انجام صحیح وظایفی که بر دوش ما گذاشته شده و مسئولیت‌پذیری در قبال کارها، مهارت‌های ما در انجام وظایف نیز بهبود می‌یابد. در اثر بهبود عملکرد اخلاقی، اعتماد به نفس نیز در ما افزایش خواهد یافت و توانایی ما در مواجهه با چالش‌ها و مسائل زندگی نیز ارتقا می‌یابد. همه این موارد در کنار هم به ما امکان می‌دهد بهبود شخصی و حرفه‌ای بیشتری را تجربه کنیم و پیشرفتی روزافزون در مسیر رسیدن به اهداف خود داشته باشیم. در صورتی که هر فرد به صورت حرفه‌ای عمل کند و به بهبود شرایط جامعه اهمیت دهد (وجدان کاری همراه با اخلاق حرفه‌ای)، تأثیر مثبتی در جامعه کوچک اطراف خود ایجاد می‌کند. پس از شناخت اخلاق و حرفه و عوامل مؤثر بر آن، باید با توجه به شرایط و فضای هر نهاد و حرفه، اخلاق ویژه آن حرفه را تبیین کرد.

۲- معنی و مفهوم وکالت

وکالت در لغت به معنای واگذار کردن، اعتماد و تکیه کردن به دیگری است و در اصطلاح فقهی عقدی است که به موجب آن، کسی دیگری را برای انجام کاری جانشین خود قرار می‌دهد. وکالت‌دهنده را مُوکل و وکالت‌گیرنده را وکیل می‌نامند. معنای لغوی وکالت اعم است؛ زیرا در معنای لغوی واگذار کردن هر کاری به دیگری است؛ ولی معنای اصطلاحی اخص است؛ زیرا هر کاری را نمی‌توان به دیگری واگذار کرد. مثلاً انسان زنده نمی‌تواند نماز واجبش را به دیگری واگذار کند تا او بخواند؛ بنابراین، بین معنای لغوی و اصطلاحی وکالت، رابطه عموم و خصوص من وجه است (معلوف، ص ۹۱۶). قانون مدنی ایران در ماده ۶۵۶ وکالت را تعریف کرده است. طبق قانون مدنی، با انعقاد عقد وکالت، وکیل و موکل در برابر یکدیگر حق و تکلیف یافته، دارای روابط حقوقی، وظایف و مسئولیت‌های متقابلی می‌شوند. بعضی از نویسندگان حقوقی در تعریف عقد وکالت بیان کرده‌اند که در نتیجه عقد وکالت، وکیل به جای موکل، امر مورد وکالت را انجام می‌دهد و از نظر حقوقی مانند آن است که موکل خود آن امر مورد وکالت را انجام می‌دهد (امامی، ۱۳۶۲، ص ۲۱۳). وکالت دادن، اختیار به دیگری است تا عملی را به نام و به نفع وی انجام دهد. وکالت، عمل حقوقی است که به موجب آن، یک شخص (اعم از طبیعی یا حقوقی) دیگری یا دیگران را در امر یا امور خاصی نایب خود قرار دهد (کاتوزیان، ۱۳۸۹، ص ۱۰۸).

قانون مدنی به پیروی از نظر مشهور در فقه وکالت را عقد دانسته است. اگرچه در ماده ۱۶۵۶ ق.م. فقط به اراده موکل اشاره شده است؛ ولی با توجه به ماده ۲۶۵۷ ق.م. عقد بودن وکالت را مورد اشاره قرار داده است. در عقد وکالت نیازی نیست که ایجاب یا قبول حتماً به لفظ باشد بلکه اگر فعلی دلالت بر ایجاب یا قبول توسط وکیل و موکل کند، عقد وکالت محقق شده است. طبق ماده ۲۶۵۸ ق.م. عده‌ای معتقدند وکالت، عمل حقوقی یک طرفه‌ای است که با اعلام اراده منحصر اصیل دایر بر تفویض اختیار تشکیل می‌شود. اگر نماینده از تفویض اختیار واقف نگردد و به خیال اینکه اختیار ندارد مانند فضول عمل کند، آن عمل به نمایندگی واقع خواهد شد و دیگر نیازی به تنفیذ نخواهد بود (امیری قائم مقامی، ۱۳۹۲، ص ۱۳۹). در ماده ۲۶۵۹ ق.م. به وکالت رایگان و با اجرت اشاره کرده است که طرفین توافق می‌کنند. طبق منشور اخلاق حرفه‌ای وکالت که بخشی را اختصاص به حق‌الوکاله وکلا قرار داده است، به شرح ذیل است: میزان حق‌الوکاله باید متناسب و منصفانه باشد. تناسب حق‌الوکاله بر اساس معیارهایی چون پیچیدگی پرونده، ارزش مالی خواسته موکل، مهارت‌های موردنیاز برای انجام خدمات حقوقی، تجربه و اعتبار وکیل، رویه وکلا، زمان و نیروی انسانی موردنیاز برای پیشبرد پرونده و محدودیت زمانی موجود تعیین می‌شود.

۲-۱- تکالیف وکیل در قبال موکلین

۲-۱-۱- رابطه وکیل و موکل

(۱): لازم است وکیل در راستای حصول به اهداف حقوقی موردنظر، موکل را از راهکارهای قانونی آگاه سازد و در به کارگیری شیوه‌های حل و فصل اختلاف، غبطه موکل را در چارچوب مقررات قانونی رعایت کند؛ لیکن در سایر موارد همچون اصول و تشریفات دادرسی، نحوه اقامه دعوا و صلاحیت مراجع بر اساس دانش و تخصص خود رفتار کند.

(۲): وکیل باید به سوگند وکالت خود پایبند باشد و همچنین، با احساس مسئولیت کامل و وفاداری، در انجام تکالیف حرفه‌ای بکوشد.

(۳): وکیل باید از پذیرش دعاوی واهی که علت و انگیزه آن اطاله دادرسی است یا به قصد ایدای طرف مقابل طرح می‌شود، خودداری کند.

(۴): وکیل حصول نتیجه مطلوب موکل در دعوا را نباید به طور صریح یا ضمنی تضمین کند.

(۵): وکیل نباید علاوه بر حق‌الوکاله و هزینه‌های قانونی، وجه یا مال دیگری را تحت هر عنوان از موکل دریافت نماید.

(۶): وکیل باید تعهدات حرفه‌ای خود را در زمان معقول و متعارف انجام دهد.

(۷): لازم است وکیل اقدامات مقتضی را در مواعد قضایی و قانونی انجام دهد.

(۸): چنانچه در قرارداد وکالت طریق خاصی برای اطلاع‌رسانی پیش‌بینی نشده باشد، شایسته است وکیل، موکل را از روند پیشرفت دعوا یا مواردی که باید به اطلاع موکل رسانده شود، به یکی از طرق متعارف، او را آگاه کند.

(۹): شایسته است وکیل هنگام تنظیم قرارداد وکالت موکل را از مفاهیم و اصطلاحات تخصصی موجود در آن آگاه کند.

۱. ماده ۶۵۶ ق.م. وکالت عقدی است که به موجب آن، یکی از طرفین طرف دیگر را برای انجام امری نایب خود می‌نماید.

۲. ماده ۶۵۷ ق.م. تحقق وکالت منوط به قبول وکیل است.

۳. ماده ۶۵۸: وکالت ایجاباً و قبولاً به هر لفظ یا فعلی که دلالت بر آن کند، واقع می‌شود.

۴. ماده ۶۵۹: وکالت ممکن است مجانی باشد یا با اجرت.

(۱۰): وکیل در صورت تغییر محل دفتر و یا شماره‌های تماس خود، باید موکل خود را به شیوه متعارف در جریان قرار خواهد دهد.

(۱۱): وکیل نباید خود را در نظر عموم دارای اختیارات موهوم، امکانات و اختیارات و اعمال نفوذ فراقانونی نزد مراجع قانونی جلوه دهد و از تظاهر دوستی با قضات و سایر اشخاص مسئول برای تشبث به وکالت نیز امتناع نماید.

(۱۲): موکل در انتخاب وکیل و انعقاد عقد وکالت با ایشان آزاد است و وکیل نیز جز در مواردی که به واسطه موازین حرفه‌ای خاص یا قوانین موجود الزام یا منع شده باشد، در انتخاب یا رد پرونده آزاد است (منشور اخلاق حرفه‌ای وکالت^۱، ۱۳۹۹، فصل ۳، ص ۳).

همچنین، وکیل مسئولیت حفاظت از منافع موکل خود را دارد. این امر شامل نگهداری اطلاعات محرمانه، ارائه مشاوره حقوقی صحیح، نمایان کردن اخلاق حرفه‌ای و تلاش برای دفاع از حقوق موکل می‌شود. علاوه بر این، وکیل باید موکل خود را به بهترین نحو ممکن راهنمایی کند و در تمام فرآیند حقوقی حاضر باشد.

۲-۱-۲- تکالیف موکل در قبال وکیل

در متن قانون مدنی طبق ماده ۶۷۴ تا ۶۷۷^۲ به تعهدات قانونی موکل اشاره شده که به شرح ذیل است:

موکل ملزم به انجام تمامی تعهدات و مسئولیت‌هایی است که از جانب وکیل خود به ایشان محول گردیده و در عقد وکالت هم به آن اشاره شده است؛ اما هیچ الزامی برای انجام تعهدات خارج از عرف و اختیار موکل بر عهده ایشان نیست. همچنین، اختیارات و مسئولیت‌های شخص وکیل به واسطه متن قانون و توافقی که طرفین برای عقد وکالت داشتند، مشخص می‌گردد. پرداخت تمامی هزینه‌های وکالتی (حق الوکاله) توسط موکل و همچنین، تمامی هزینه‌هایی که وکیل شخصاً در مراجع برای پرونده ایشان پرداخت نموده است، باید تمام و کمال به ایشان پرداخت نمایند؛ مگر اینکه وکیل و موکل در قرارداد وکالت طور دیگری توافق کرده باشند. درواقع، حق الوکاله وکیل تابع قرارداد بین طرفین خواهد بود؛ در صورتی که نسبت به حق الوکاله یا مقدار آن توافقی در قرارداد نکرده باشند، بر طبق عرف، حق الوکاله تعیین می‌گردد. اگر در قرارداد وکالت، مجانی بودن عمل وکیل یا با اجرت بودن آن تعیین نگردد یا در صورت تعیین نشدن مجانی یا با اجرت بودن وکالت، عمل وکیل با اجرت محسوب می‌شود. علاوه بر مسائل مالی که طرفین توافق می‌کنند، موکل باید رفتاری با وکیل داشته باشد که شأن و منزلت وکالت خدشه‌دار نشود و باید به این باور برسد که این حرفه مقدس است و رعایت احترام، چه به نهاد وکالت و چه کسی که در این حرفه مشغول به فعالیت است، واجب است. موکل نیز مثل وکیل رعایت موازین اخلاقی همچون صداقت و راست‌گویی بر او واجب است. صداقت، لازمه شروع این ارتباط بین وکیل و موکل است؛ اما هر کدام به نسبت موقعیتی که دارند، متفاوت است؛ صداقت در وکیل برای برقراری عدالت است که لازمه آن راست‌گویی است؛ چنانکه اگر وکیل این امر را رعایت نکند، باعث انحراف دادگاه و تضییع حقوق موکل خود می‌گردد؛ ولیکن صداقت در موکل به این صورت

۱. منشور اخلاق حرفه‌ای وکالت، در تاریخ ۱۳۹۹/۰۴/۱۰ در هیئت مدیره دوره سی‌ام کانون وکلای دادگستری مرکز به تصویب رسید.

۲. ماده ۶۷۴ ق.م. موکل باید تمام تعهداتی را که وکیل در حدود وکالت خود کرده است، انجام دهد. در مورد آنچه که در خارج از حدود وکالت انجام داده است، موکل هیچ گونه تعهدی نخواهد داشت؛ مگر اینکه اعمال فصولی وکیل را صراحتاً یا ضمناً اجازه کند.

ماده ۶۷۵ ق.م. موکل باید تمام مخارجی که وکیل برای انجام وکالت خود نموده است و همچنین اجرت وکیل را بدهد؛ مگر اینکه در عقد وکالت طور دیگری مقرر شده باشد.

ماده ۶۷۶ ق.م. حق الوکاله وکیل تابع قرارداد بین طرفین خواهد بود و اگر نسبت به حق الوکاله یا مقدار آن قرارداد نباشد، تابع عرف و عادت است. اگر عادت مسلمی نباشد، وکیل مستحق اجرت‌المثل است.

ماده ۶۷۷ ق.م. اگر در وکالت، مجانی یا با اجرت بودن آن تصریح نشده باشد، محمول بر این است که با اجرت باشد.

است که باید در کمال صداقت، موضوع و مسئله‌ای را که دلیل مراجعه او به وکیل شده است، بازگو کند؛ یعنی بنای رابطه موکل و وکیل باید اعتماد و درعین حال، صداقت باشد.

۲-۱-۳- اخلاق حرفه‌ای در وکالت

وجود اخلاق حرفه‌ای برای وکیل باعث تعهد نسبت به وظایف خود و رعایت اصول اخلاقی یک وکیل حرفه‌ای می‌شود. وکیل به عنوان یک فرد ماهر و مسلط در زمینه وکالت باید برای حفظ شأن حرفه خود، برای برقراری عدالت و پشتیبانی از حقوق موکل خود، اخلاق را سرلوحه خود قرار دهد و تلاش کند به این موازین پایبند باشد. اخلاق مقوله‌ای است که در دنیای امروز در هر حرفه‌ای مطرح بوده و از مسائل بسیار بااهمیت است. وکالت نیز از جمله این حرفه است. یک وکیل همیشه باید در زندگی شغلی، اصول و قواعد حاکم بر اخلاق حرفه‌ای در شغل وکالت و حتی شخصی خود، جانب احتیاط را رعایت نماید؛ زیرا مردم به جهت وکیل بودن، برای رفتار وی اهمیت خاصی قائل هستند. پس مسئولیت وکیل از این جهت بسیار سنگین است. رعایت ارزش‌های اخلاقی که در اخلاق حرفه‌ای مطرح می‌شود، برای هر وکیلی ضروری است. پس وکیل همواره باید با مراجعین و موکلین خود، اخلاق را رعایت کند که لازمه این اخلاق، وجود یک سری موازینی است که وکیل همواره باید به آن‌ها توجه کند. وجود آیین‌نامه رفتار حرفه‌ای وکلا نشان‌دهنده اهمیت ویژه این مسئله در جامعه وکالت و پذیرش حقوق موکل و احترام به این شغل شریف است. همچنین در مورد اخلاق حرفه‌ای در ارتباط با موکل می‌توان اذعان داشت که رعایت اخلاق حرفه‌ای وکلا در ارتباط با وی به مثابه حقی شهروندی است که وکلا باید در همه حال، این گزاره‌ها را مورد توجه قرار دهند. در نتیجه، در این قالب، موکل به عنوان یک شهروند، مستحق آن است که وکیل در رابطه وکالتی خود با او، موازین اخلاقی را رعایت نماید و از این منظر وی را به عنوان شهروندی از جامعه خود، مشمول موازین اخلاقی بداند (ماهنامه مدرسه حقوق، ۱۳۹۰، شماره ۶۳).

۲-۱-۴- اهمیت اخلاق حرفه‌ای در وکالت

با این اوصاف، اخلاق حرفه‌ای را می‌توان به مثابه یک سکه دور و تلقی کرد که از یک سو، حاوی حق و از سوی دیگر، حامل تکلیف است؛ به طوری که وجود یکی بدون دیگری، معنا نخواهد داشت. حق مزبور، متعلق به موکل بوده و آن عبارت است از ضرورت رعایت اخلاق حرفه‌ای وکالت نسبت به وی در مراودات و مناسبات با وکیل خویش. تکلیف مزبور نیز ناظر بر وکیل بوده و آن عبارت است از الزام او بر رعایت موازین اخلاقی در مواجهه با موکل خویش. در نتیجه، بدان سان که یک وکیل وظیفه دارد تا ضمن عنایت راسخ به عدالت محوری و قانون‌گرایی، حداکثر توان قانونی، علمی و تجربی خود را در پرونده مطروحه به کار گیرد یا موکل خویش را از تمامی اطلاعات پرونده و عواقب احتمالی آن آگاه سازد، موکل نیز حق دارد از تمام توان قانونی وکیل خود بهره برده و از تمامی اطلاعات راجع به پرونده‌اش آگاه شود. بر این اساس، به نظر می‌رسد رعایت اخلاق حرفه‌ای نسبت به موکل در زمره حقوق شهروندی هر شهروند و موکل بوده و به مثابه یکی از حقوق اکتسابی بشری در چارچوب حقوق بشری قرار دارد. از این زاویه، بدان سان که اخلاق حرفه‌ای، از چارچوب ارزش در آمده و در جامعه حق قرار گرفته است، می‌تواند در صورت نقض، واجد ضمانت اجرا گردد و خاطی و ناقض آن را با توبیخ و سرزنش کیفر داد؛ توبیخ و سرزنشی که از محمل محاکم انتظامی نهاد وکالت بر وکیل بار می‌شود.

۲-۲- ضمانت اجرایی در صورت عدم رعایت اخلاق حرفه‌ای توسط وکیل

در حرفه وکالت، یک سری از تعهدات برای وکیل وجود دارد که در قانون ذکر شده و برای عدم انجام آن، تعهدات و ضمانت اجرای خاصی در نظر گرفته شده است. دسته دیگری از تعهدات برای وکیل در نظر گرفته شده که در قانون برای آن ضمانت اجرا در نظر گرفته نشده؛ ولی یک وکیل موظف است بنا بر وجدان شغلی و تعهدات اخلاقی، آن آداب اخلاق حرفه‌ای را رعایت کند. وظایف قانونی وکیل دادگستری نسبت به موکل که در قوانین احصا گردیده، عبارت‌اند از صداقت و درست‌کاری، رعایت حدود اختیارات در وکالت، حفظ اسرار موکل، پایداری و مراقبت‌های لازم در تعقیب دعوی، رعایت مصلحت موکل، وفاداری و امانت‌داری نسبت به موکل و تشویق به سازش (انصافداران، ۱۳۹۰، ص ۷۱). در حقوق ایران، مهم‌ترین تعهداتی که به واسطه ذات وکالت بر ذمه وکیل قرار می‌گیرد (تعهدات اصلی)، عبارت‌اند از تعهد وکیل به انجام مورد وکالت، تعهد وکیل به رعایت مصلحت موکل، تعهد وکیل به حفظ اسرار موکل، تعهد وکیل به تقدیم حساب دوران وکالت و استرداد اموال و اسناد موکل. اعتقاد بر این است که وکیل باید در انجام وظایف وکالتی با دلسوزی عمل کند (امامی، ۲۲۴/۲). چنانکه بر اساس رأی شماره ۵۴۲-۷۲/۱۰/۲۸ شعبه ۲۱ دیوان عالی کشور، حتی در جایی که طی وکالت‌نامه اختیار انتقال موضوع معامله با قید «به هرکس ولو به خود به هر قیمت و شرط و کیفیت» به صلاح‌دید وکیل واگذار شده، وکیل همچنان ملزم به رعایت مصلحت موکل می‌باشد؛ زیرا وکالت، عقدی امانی است و رعایت ضوابط مربوط به امانت مانع از انجام عمل به ضرر موکل است (زند، ۱۳۸۹، ص ۲۴). البته، نباید تصور کرد که درج «شرط صلاح‌دید وکیل» در عقد وکالت به‌طور کلی بی‌اثر و بدون نتیجه است. برخی هم مصلحت را درجه‌ای بالاتر از «متعارف» می‌دانند و معتقدند وکیل، نه تنها باید مثل یک انسان متعارف عمل کند بلکه باید مصلحت خاص موکلش را نیز رعایت کند (ره‌پیک، ۱۳۸۷، ص ۹۷). در ماده ۶۶۷ ق.م. وکیل ملزم به مراعات مصلحت و حدود وکالت گردیده و ماده ۶۷۴ ق.م. تجاوز وکیل از حدود اختیارات را موجب فصولی شدن اعمال مذکور می‌داند؛ اما در خصوص ضمانت اجرای عدم رعایت مصلحت، سخنی به میان نیامده است. در این باب دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد.

۲-۲-۱- دیدگاه فقها

در فقه به شکل‌های مختلف از بطلان قراردادهای خلاف مصلحت موکل حمایت شده که بیشتر به‌صورت ذکر حکم مصادیق مختلف است و نه ارائه قاعده‌های کلی. مثلاً آمده است فردی که (به اطلاق) وکیل در خرید کالایی شده، مجاز نیست عامدانه کالای معیوب خریداری کند (شیخ طوسی، ۳۸۹/۲).

۲-۲-۲- دیدگاه حقوق‌دانان

بعضی از اساتید حقوق نیز معاملات برخلاف مصلحت موکل را مشروط به شرایطی باطل می‌دانند. برخی به شرط آنکه معامله عالملاً عامداً صورت گرفته باشد (امامی، ۱۴۴) و برخی هم به شرط تبانی با طرف معامله (حائری شاه باغ، ۶۰۰/۲). با اعتقاد به این مطلب که عدم رعایت مصلحت نوعی خروج از حدود وکالت است، این ضمانت اجرا را به‌طور یکسان بر هر دو عمل قابل انطباق بدانیم، باید امکان تلقی عمل برای وکیل در چنین شرایطی را از نظر حقوقی بررسی کنیم.

۱. ماده ۶۶۷ ق.م. وکیل باید در تصرفات و اقدامات خود، مصلحت موکل را مراعات نماید و از آنچه که موکل بالصراحه به او اختیار داده یا بر حسب قرائن و عرف و عادت داخل اختیار اوست، تجاوز نکند.

۲. ماده ۶۷۴ ق.م. موکل باید تمام تعهداتی را که وکیل در حدود وکالت خود کرده است، انجام دهد. در مورد آنچه که در خارج از حدود وکالت انجام داده است، موکل هیچ‌گونه تعهدی نخواهد داشت؛ مگر اینکه اعمال فصولی وکیل را صراحتاً یا ضمناً اجازه کند.

بر اساس ماده ۱۹۷ ق.م.درمی‌یابیم، در هر حال، چه وکیل قصد انعقاد معامله برای خود را داشته باشد و چه معامله را برای موکل منعقد سازد، در هر دو صورت معامله مزبور برای موکل واقع می‌شود. همچنین در جایی که وکیل به عمد مصلحت موکل را نادیده می‌گیرد و به سود خود اقدام می‌کند، با اینکه برخی معتقدند در صورتی که موکل نتواند با استفاده از اختیارات معامله را فسخ کند، تنها برای جبران ضرر خود می‌تواند به وکیل رجوع کند (امید معزی، ۱۳۸۸، ص ۱۷۴)؛ اما اکثر حقوقدانان، عمل وکیل را فضولی می‌دانند (ماده ۱۰۷۴ ق.م.) (امامی، ۲۲۴/۲)؛ گرچه وکالت بدون قید بوده باشد (السنهوری، ۱۳۸۳)؛ زیرا به مقتضای امانت رفتار نکرده و هنگام انجام وکالت به مصلحت موکل و نیابت نمی‌اندیشیده و به آن عنوان تصمیم نگرفته است. وی معامله را به سود خود انجام داده و از حدود نیابت تجاوز کرده است. به همین جهت، طبیعی است که باید کار او نفوذ حقوقی نداشته باشد، به‌ویژه اگر با طرف معامله برای سوءاستفاده از اختیار تبانی کرده باشد (کاتوزیان، ۱۸۱/۳). علاوه بر این‌ها، در فرضی که وکیل بدون قصد خیانت ولی در نتیجه عدم رعایت احتیاطات لازم، عملی خلاف مصلحت موکل انجام می‌دهد، هر چند کماکان معامله نافذ است؛ لیکن موکل علاوه بر امکان استفاده از حق خیار می‌تواند برای جبران ضرر خود به وکیل بی‌مبالات نیز رجوع کند. زمانی که وکیل به عمد مصلحت موکل را نادیده می‌گیرد، چون کماکان شرایط ماده ۲۴۷ ق.م.جاری نیست، نمی‌توان عمل را به خاطر فضولی بودن غیر، نافذ دانست. بدین ترتیب، نادیده انگاشتن عمدی مصلحت موکل در میزان مسئولیت وکیل مؤثر خواهد بود.

۲-۳- دلایل اهتمام وکیل در مصالحه طرفین دعوا

از دیگر مواردی که یک وکیل باید به آن اهتمام ورزد، مسئله سازش و میانجیگری در پرونده‌های ارجاعی است که اگر امکان و زمینه این مسئله را داشته باشد، وکیل نباید کوتاهی کند، مانند پرونده معروف دادا عبدالله به وکالت گاندی. دومین تجربه وکالت گاندی، پرونده یک تاجر هندی به نام دادا عبدالله شیت بود که دعوا در آفریقای جنوبی جایی که تجارتخانه دادا عبدالله قرار داشت، طرح شده بود. از آنجا که مکاتبات در دادگاه‌های آفریقای جنوبی به زبان انگلیسی بود و وکلای هندی چندان در زبان انگلیسی تبحر نداشتند که از عهده مکاتبات انگلیسی برآیند، دعوا به گاندی به خاطر تسلط به زبان انگلیسی ارجاع شد. لازم به ذکر است که مبلغ حق‌الوکاله دعوا بسیار ناچیز بود؛ اما گاندی که از کار با کارچاق‌کن‌ها بسیار بیزار بود و حداقل گویا در یک مورد مجبور به استفاده از آن‌ها شده بود، کار بر روی پرونده دادا عبدالله را در آفریقای جنوبی پذیرفت. جریان پرونده ارجاعی به گاندی بدین قرار بود که دادا عبدالله طی مدت زمان طولانی، مبلغی حدود چهار هزار پوند به خویشاوندش شیت طیب بدون اخذ مدارک معتبر قرض داده بود. شیت طیب از عهده پرداخت قرض‌ها برنیامده بود و حالا دادا عبدالله دادخواستی به خواسته مطالبه چهار هزار پوند به طرفیت شیت طیب تنظیم کرده بود. لازم به ذکر است حق‌الوکاله گاندی در این پرونده، مبلغی حدود صد و پنجاه پوند به همراه خرج یک بار رفت و آمد به آفریقای جنوبی و تمام مخارج لازم در آفریقای جنوبی تعیین شده بود. گاندی حدود شش ماه وقت صرف این پرونده نمود. وی عمیقاً درگیر مسئله شد و توانست اعتماد کامل طرفین دعوا را جلب کند. وی طرفین دعوا را متقاعد نمود به جای اینکه یک دعوای پرخرج و طاقت‌فرسا را ادامه دهند، مسئله را به حکمیت ارجاع کنند. حکم به نفع دادا عبدالله رأی داد و مقرر کرد سی و هفت هزار پوند به وی پرداخت شود. سپس، گاندی دادا عبدالله را با حسن تدبیر راضی کرد به جای اینکه مطالباتش را یک‌جا طلب کند و طرف دعوا را از

۱. ماده ۱۹۷ ق.م. در صورتی که ثمن یا مضمن معامله، عین متعلق به غیر باشد، آن معامله برای صاحب عین خواهد بود.

۲. ماده ۱۰۷۴ ق.م. حکم ماده فوق در موردی نیز جاری است که وکالت بدون قید بوده و وکیل مراعات مصلحت موکل را نکرده باشد.

۳. ماده ۲۴۷ ق.م. معامله به مال غیر جز به عنوان ولایت یا وصایت یا وکالت نافذ نیست، ولو اینکه صاحب مال باطناً راضی باشد؛ ولی اگر مالک یا قائم مقام او پس از وقوع معامله آن را اجازه نمود، در این صورت معامله صحیح و نافذ می‌شود.

هستی ساقط نماید، پول مذکور به اقساط پرداخت شود. گانندی از موفقیت در پرونده‌اش غرق شادی شد و به این نتیجه رسید که وظیفه راستین یک وکیل، بهره‌کشی رسمی و خصومت‌آمیز (از یک دعوا) نیست بلکه ترغیب به مصالحه و سازش است (ودمهتا، ۱۳۶۲، صص ۱۳۳-۱۳۶).

مطابق ماده ۳۱ قانون اصلاح پاره‌ای از قوانین دادگستری مصوب ۱۳۵۶:

اولاً، تلاش و کلاهی دادگستری در ایجاد سازش و مصالحه در مرحله پیش از اقامه دعوا و در حین رسیدگی، نه تنها یک تکلیف اخلاقی و مذهبی، بلکه جزء وظایف قانونی آنان است. ثانیاً، ارائه گزارش اقدامات انجام‌شده به دادگاه ضمن دادخواست و یا جلسه دفاع نیز تکلیف قانونی است. گویا این اندیشه از حقوق عرفی به قوانین ما آمده است؛ زیرا در نظام حقوق عرفی هم وکلای طرفین مکلف‌اند قبل از مراجعه به دادگاه، تلاش کنند بین ایشان سازش دهند و نتیجه کار خود را به صورت گزارش به دادگاه تسلیم نمایند (عابدی، ۱۳۹۸، ص ۹۲). متأسفانه این مسئله، چه از طرف وکلا و چه قضات رعایت نمی‌شود و به آن توجهی ندارند؛ مسئله‌ای که راهگشای بسیاری از پرونده‌ها در مراجع قانونی است.

۲-۴- محاسن اخلاق حرفه‌ای در وکالت

افرادی که اخلاق حرفه‌ای دارند، مسئولیت‌پذیر و دارای تفکر استراتژیک‌اند، برتری‌جویی و رقابت‌طلبی سالمی دارند، صداقت دارند، به دیگران احترام می‌گذارند، عدالت و انصاف را رعایت می‌کنند و نسبت به ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی حساس هستند. برخورداری از سلامت اخلاقی و نهادینه شدن هنجارهای سالم اخلاقی در حرفه وکالت سبب پیشرفت، ترقی، تکامل و رشد فرد در این حرفه می‌شود. ازجمله محاسن وجود اخلاق حرفه‌ای در وکالت، صداقت، بی‌طرفی، درست‌کاری، امانت‌داری، محرمانه دانستن اطلاعات دیگران، پاسخگویی حرفه‌ای، تصمیم درست در مواقع تعارض منافع موکل، انضباط حرفه‌ای، قانون‌گرایی پویا، اعتمادسازی، حسن تدبیر، مناعت طبع، اجرای ضوابط و مقررات، عدم اعمال سلیقه‌های شخصی و غیره است. هر چقدر مزایای حاصل از رعایت اخلاق حرفه‌ای فراگیرتر باشد، میزان تعهد به اصول آن از درجه بالاتری برخوردار است. از سوی دیگر، هر چقدر محدودیت‌های اعمال‌شده ناشی از اصول اخلاق حرفه‌ای منطقی‌تر و مؤثرتر باشد، پایبندی به آن محکم‌تر خواهد بود.

۲-۵- نقض تعهدات وکیل

از سوی دیگر، مسئله دیگری که ایجاد می‌شود، نقض تعهدات از سوی وکیل است. برای تحقق مسئولیت قراردادی، لازم است که متعهد، تعهد خود را انجام نداده یا از نحوه انجام آن تخلف کرده باشد. لزوم این شرط به این جهت است که عدم انجام تعهد در مسئولیت قراردادی، فعل زیان‌بار مسئول و متعهد، متخلف محسوب می‌شود و تا زمانی که شخص از انجام تعهد خودداری نکند، نمی‌توان او را مسئول تلقی نمود. امتناع از تعهد ممکن است عدم انجام صرف و کامل باشد (بهرامی، ۱۳۸۲: ۷۰). در مواردی هم که موضوع تعهد، مجموعه‌ای از تکالیف قراردادی است و متعهد، فقط بخشی از تعهدات خود را انجام می‌دهد، نسبت به بخش‌های انجام‌نشده قرارداد، باید او را متخلف از مفاد عقد دانست و متناسب با آن، وی را مسئول شناخت (عباسلو، ۱۳۹۵، ص ۸۸). در خصوص وکیل نیز مجموعه‌ای از تکالیف اعم از قراردادی و قانونی موردنظر است. زمانی که وکیل به صورت کامل یا بخشی از تعهداتی که به وی سپرده شده است را انجام ندهد و یا سر باز کند، در اینجا مسئله تعهد به وسیله و تعهد به نتیجه پیش می‌آید. به صورت کلی، تعریف این مفاهیم طبق قانون بدین صورت است:

الف- تعهد به وسیله: شخص متعهد می‌شود تمام اقدامات لازم را برای حصول نتیجه انجام دهد. در این صورت، متعهد اگر به تعهدش عمل کرد و نتیجه حاصل نشد، مسئول نیست.

ب- تعهد به نتیجه: شخص، تعهدی را بر عهده می‌گیرد و التزام می‌دهد که حتماً نتیجه حاصل شود. در این موارد، رسیدن به نتیجه دست متعهد است و اگر همه شرایط طبق روند عادی امور باشد، طرف می‌تواند به تعهدش عمل کند (کاتوزیان، ص ۷۵، ۷۶).

در خصوص سرنوشت دعوی تعهد وکیل، تعهد به وسیله است؛ ولی چنانچه نتیجه را در قرارداد تضمین نماید، تعهد به وسیله به تعهد به نتیجه تبدیل می‌شود و این تعهد، مجموعه‌ای از تعهدات به هم پیوسته‌ای است که مورد نظر موکل است؛ از تقدیم دادخواست برای طرح دعوی گرفته تا پایان دادرسی. چنانچه وکیل دادخواست را ثبت کند؛ ولی در جلسه دادگاه بدون عذر موجه حاضر نگردد و لایحه هم نفرستد، علاوه بر اینکه متخلف انتظامی محسوب می‌گردد، در صورت صدور حکم علیه موکل و ورود ضرر به وی، وکیل مسئولیت قراردادی دارد و ملزم به جبران خسارت وارده به موکل است (بیدرام، ۱۳۹۲، ص ۷۵). پس می‌توان نتیجه گرفت، در صورتی که وکیل نقض تعهدات قراردادی انجام دهد، دارای مسئولیت قراردادی است و نقض الزامات حرفه وکالت، تخلف انتظامی محسوب و حسب مورد، محکومیت انتظامی وکیل را در پی دارد.

نتیجه‌گیری

۱) مسئولیت حقوقی وکیل در قبال موکل به ارائه حداکثر خدمات حقوقی است و وکیل باید از چنان اخلاق حرفه‌ای برخوردار باشد که تمام افعال و برخوردهای خود را با عدالت و انصاف انجام دهد.

۲) وکیل باید موکل خود را به بهترین نحو ممکن راهنمایی کند و شأن وکالت را حفظ نماید.

۳) وکیل از ابتدای کار نسبت به فعل و انفعالاتی که در جهت پرونده موکل خود انجام می‌دهد، مسئول است و همواره باید طبق موازین و چهارچوب وکالت فعالیت کند که حقوق و منافع موکل حفظ شود.

۴) وکلا در بدو ورود به این شغل سوگند یاد می‌کنند و شرافت خود را وثیقه آن قرار می‌دهند؛ بنابراین، اعتماد به آن‌ها باعث اعتماد در بین مردم شده و یک وکیل با عمل درست و صحیح خویش باعث پیشرفت هرچه بیشتر آن خواهد شد؛ زیرا حرفه وکالت به معنای وسیله‌ای برای کاسبی نیست بلکه امانتی است که فرد متعهد می‌شود در جهت خدمت به مردم و احقاق حق تلاش کند.

۵) اخلاق حرفه‌ای و وجدان کاری از مؤلفه‌های تعیین کننده برای این حرفه است. اخلاق در این زمینه کمک‌رسان وکلا است و وجدان کاری نیز چه بسا از آن نشئت می‌گیرد.

۶) یک وکیل باید همواره برای رشد و توسعه فردی خود تلاش کند و در جهت جلب رضایت و اعتماد دیگران بکوشد.

۷) وکیل نباید از اعتماد موکل خود سوءاستفاده کند و از اختیاراتی که موکل به او تفویض کرده است، فراتر رود یا آن را به نفع خود انجام دهد.

۸) علاوه بر اینکه وکیل باید پایبند به اصول حرفه‌ای وکالت باشد، باید همواره پایبند و متکی به اصول اخلاقی نیز باشد.

۹) یک وکیل باید خلاق باشد؛ این خلاقیت در حل پرونده کمک می‌کند تا از راه‌های قدیمی و معمولی برای حل مسئله استفاده نکند و از یک روش و تاکتیک جدید و نوین استفاده نماید.

۱۰) وکیل باید به‌روز باشد و از تمام تغییرات و اصلاحاتی که در زمینه کاری او در جریان است، آگاه باشد.

پیشنهادهای

فعالیت حرفه‌ای به‌عنوان یک وکیل دادگستری، نیازمند کلاس‌ها و آزمون‌هایی جهت به‌روزرسانی و ارتقای سطح علمی است؛ زیرا با داشتن اطلاعات جدید به یافتن بهترین راه‌حل‌ها در کوتاه‌ترین زمان می‌رسیم. در این کلاس‌ها و دوره‌ها که می‌توان زمان مشخصی برای آن در کانون وکلا دادگستری مشخص کرد، با توجه به اصلاحاتی که صورت می‌گیرد، باعث سنجش و تمیز وکیل حرفه‌ای و به‌روز با سایر وکلا می‌شود. مسلماً وجود آیین‌نامه مشخص و مدون در زمینه اخلاق حرفه‌ای برای وکلا و تعیین یک سری چهارچوب برای آن‌ها و وجود یک سری موازین برای مواجهه با یک وکیل دادگستری و چگونگی برخورد با این افراد در جامعه وکالت که نقشی مهم و اساسی دارند، از دیرباز احساس می‌شود. اخلاق حرفه‌ای باید طیف وسیع‌تری را در زندگی وکیل و موکل در برگیرد و هر دو، اساس ارتباط خود را بر همین منوال قرار دهند؛ یعنی باید شأن و منزلت وکیل و موکل رعایت شود؛ به‌گونه‌ای که هیچ‌کدام بالاتر از دیگری قرار ن گرفته و تساوی بین هر دو برقرار باشد؛ ولی وجه تمایز در این است که وکیل باید به‌عنوان یک مدافع حق و حقوق موکل، همواره برای برقراری عدالت تلاش کند و کوتاهی نکند؛ زیرا به‌عنوان کسی که اخلاق حرفه‌ای را پیشه کرده است، مسئول تمام فعل و انفعالات خود در برابر موکل است. موکل نیز به‌عنوان یک انسان و شهروند در جامعه که همواره دارای حق و حقوق است، باید مورد توجه قرار گیرد و حق وی رعایت شود.

منابع

- امامی، حسن. (۱۳۶۲). *حقوق مدنی ۲*. تهران: کتاب‌فروشی اسلامیة.
- امیر معزی، احمد. (۱۳۸۸). *نیابت در روابط تجاری و مدنی*. تهران: دادگستر.
- انجمن کتابداران قم. (۱۳۸۶). *اخلاق حرفه‌ای کتابداران و اطلاع‌رسانان*. قم: انتشارات کتابدار.
- انصاری، مسعود. (۱۳۸۴). *دانش‌نامه حقوق خصوصی (جلد ۳)*. تهران: محراب فکر.
- انصافداران، محمدرضا. (۱۳۹۰). *بررسی تطبیقی وظایف حرفه‌ای وکیل دادگستری (چاپ دوم)*. تهران: انتشارات جاودانه جنگل.
- بابائی، ایرج. (۱۳۹۷). *حقوق مسئولیت مدنی و الزامات خارج از قرارداد*. تهران: میزان.
- بادینی، حسن. (۱۳۸۴). *فلسفه مسئولیت مدنی (چاپ اول)*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۷۴). *ترمینولوژی حقوق*. تهران: گنج دانش.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۴۰۰). *مبسوط در ترمینولوژی حقوق (چاپ اول، جلد ۵)*.
- حاتری شاه باغ، علی. (۱۳۸۲). *شرح قانون مدنی*. تهران: کتابخانه گنج دانش.
- حلی [فخرالمحققین]، محمد بن یوسف. (۱۳۸۷). *ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد (چاپ اول، جلد ۱)*. قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- دهخدا. (بی‌تا). *فرهنگ لغت دهخدا*.
- راغب اصفهانی. (بی‌تا). *معجم مفردات الفاظ القرآن*.
- ره پیک، حسن. (۱۳۸۷). *حقوق مسئولیت مدنی و جبران‌ها*. تهران: خرسندی.
- زندى، محمدرضا. (۱۳۸۹). *وکالت*. تهران: جاودانه.
- ژوردن. (بی‌تا). *اصل مسئولیت مدنی*.
- عابدی، محمد. (۱۳۹۸). *رفتار حرفه‌ای وکیل در مصالحه بین طرفین دعوا. وکیل مدافع، (۱۸)، ۸۹-۹۸*.
- عاملی جبعی، علی ابن احمد. (بی‌تا). *الروضه البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة (جلد ۲)*.
- عباسی، نریمان. (۱۳۹۷). *طراحی و تبیین مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای*. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه ارومیه.
- فرامرز قراملکی، احد. (۱۳۸۳). *اخلاق حرفه‌ای (چاپ دوم)*. قم: انتشارات مجنون.

- فرامرز قراملکی، احد. (۱۳۸۶). *اخلاق حرفه‌ای در تمدن ایران و اسلام*. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۶۴). *دوره عقود معین ۳*. تهران: به نشر.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۴۰۳). *وقایع حقوقی*. گنج دانش.
- ماهنامه مدرسه حقوق. (۱۳۹۰). شماره ۶۳.
- محقق داماد، سید مصطفی. (۱۳۸۰). *قواعد فقه (بخش مدنی)* (چاپ هشتم). انتشارات مرکز نشر علوم اسلامی.
- معلوف، لویس. (بی‌تا). *المنجبه*.
- منشور اخلاق حرفه‌ای و کالت. (۱۳۹۹). فصل ۳.
- Airaksinen, T. (2003). The philosophy of professional ethics. *Institutional Issues Involving Ethics and Justice*, 1.

استناد به این مقاله: احمدی، مریم. (۱۴۰۳). مطالعه و بررسی مسئولیت حقوقی وکیل در قبال موکلان و رعایت اخلاق حرفه‌ای. *فصلنامه تحقیقات نوین میان‌رشته‌ای حقوق*، ۴(۴)، ۶۰-۷۶.

Modern Interdisciplinary Research in Law is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.